

КА ЕКОНОМСКОМ ОДРЖИВОМ РАЗВОЈУ ИСТОЧНОГ ПОГРАНИЧНОГ РЕГИОНА СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ / TOWARD ECONOMIC SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF NORTH MACEDONIA'S EASTERN BORDER REGION

Доц. д-р Дамјан Балкоски, д.и.а.¹

¹МИТ Универзитет Скопје, Факултет за Архитектура, 1000 Скопје, РСМ
damjanbalko@gmail.com

Pregledni članak
UDK / UDC 330:338.24(497.7)

Сажетак

Република Северна Македонија граничи са земљама чланица Европске Уније и земље кандидате за чланице ЕУ. Македонија је подељена на 8 (осам) плански региона, који служе у статистичке, економске и административне циљеве. Регион је дефиниран као функционално територијална јединица, успостављена за потребе планирања развоја и за реализацију политике за подстицање равномерни регионални развој. Истраживање у овом раду је усмерено ка Источном планинском региону који је један од осам планских региона РСМ. Преко проучавања и анализирања података из примарне литературе, приказати ће се постојеће економске показатеље региона и анализираће се потенцијали за већи економски развој региона. Очекивани резултати из овог истраживања је давање конкретних смерова за постизање економске одрживости целокупног источног региона, као и пограничних градова у њему.

Кључне речи: *економски развој, економска одрживост, погранични регион, регионално планирање, урбани раст*

Abstract

The Republic of North Macedonia shares borders with European Union member states as well as countries that are candidates for EU membership. It is divided into eight planning regions, which serve statistical, economic, and administrative purposes. These regions are defined as functional territorial units, established to facilitate development planning and implement policies aimed at promoting balanced regional growth. This paper focuses on the Eastern Planning Region, one of the eight planning regions of North Macedonia. Through a study and analysis of data from primary literature, the paper presents existing economic indicators for the region and explores its potential for further economic development. The research aims to provide specific guidelines to achieve economic sustainability for the entire Eastern Region, with a particular emphasis on its border towns.

Keywords: *economic development, economic sustainability, border region, regional planning, urban growth*

JEL classification: R1

УВОД

Постоје многе дефиниције појма “регион” али заједничко за све је да регион представља територију са међусобно зависне односе демографских, социјалних, економских и географских фактора. Регион може да буде и као подручје које има значајни степен заједништва између услова простора, становника, пољопривреде, индустрије и других радних односа. Тако да, регион може бити дефинисан као *“интеграција привредних делатности у заокруженом економском простору, односно простор који омогућава решавање социјалних проблема и усмеравање просторног развоја”*, (Митровић, 2006).

Према Glasson (1974), разликују се формалан регион и функционални регион. Формалан регион претставља географско подручје дефинисано физичким критеријумима, а функционални је заснован на функционалној кохерентности и међузависности њених делова, тако да регион претставља целину са физичко географским обележјима на једној и друштвено-економским карактеристикама на другој страни.

Са економског аспекта, региони могу да се анализирају као економски делови целокупне државне привреде. Такав економски регион има заједничка обележја са укупном привредом у осталим регионима уз истовремено присуство и неких особености које произлазе из историског наслеђа, природних карактеристика простора, економске структуре и демографских обележја (Деветаковић et al. 2011).

Региони, према Richardson (1969), у простору могу бити хомогени, у којима је уједначен размештај привреде и становништва, поларизовани, који се карактеришу концентрацијом размештаја, и плански, у којима се планском акцијом друштва усмерава развој у самом региону, врши уклапање и усоглашавањем са осталим регионима и развојем целине привреде.

Р. Северна Македонија је са површином од 25.713 км². Граничи се са земљама чланица Европске Уније и земље кандидате за чланице ЕУ. Македонија је подељена на 8 (осам) плански региона, који служе у статистичке, економске и административне циљеве. Регион је дефинисан као функционално територијална јединица, успостављена за потребе планирања развоја и за реализацију политике за подстицање равномерни регионални развој. Поред региона, првостепена административна подела Македоније су општине.

У РСМ има 80 општина (таб.1):

РЕГИОН / Површина	PCM	Скопски регион	Северо- источни регион	Источни регион	Југо- источни регион	Вардарски регион	Пела - гониски регион	Југо западни регион	Полошки регион
Укупна површина	25.713 км ²	1812 км ²	2310 км ²	3537 км ²	2739 км ²	4042 км ²	4717 км ²	3340	2416 км ²
Укупно становништво	2.040.210	590.445	173.982	180.930	171.972	154.230	236.088	222.385	310.178

Табела 1 – Основни податци за регионе у PCM, (ДЗС, 2018)

1. РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Поим регионални развој представља развој привреде као основ осталих делатности у држави. Анализирају се аспекти развоја, посебно у сваком региону и међусобни економски утицај између региона.

Према Закону за равномерни регионални развој PCM (2007), регионални развој је процес идентификације, подстицања, управљања и искориштавања развојних потенцијала планских региона и подручја са специфичним развојним потребама. Док планирање регионалног развоја је процес утврђивања реалних и кохерентних циљева, приоритета и мера за подстицање развоја.

Према анализе за економски развој, интегративне везе између региона и носиоце развоја, дефинирају се развијени, депресивни, региони у застоју и неразвијени региони. У развијеним регионима доминира једну или више привредних активности које имају могућност да обезбеде релативно брзи развој, а тиме и побољшање друштвеног живота у региону.

Депресирани региони су региони који имају забављени раст производње зато што у њиховој привредној структури нема довољно снаге за покретање процеса бржег развоја. Карактеристика региона у застоју је то што стопа развоја индустрије не може обезбедити довољно брзи развој и већи део становништва бави се пољопривредом. У неразвијеним регионима најзначајније место припада примарној властитој производњи, секундарни сектор је недовољно развијен, а терцијалне делатности су слабо развијени. Ниски доходак по глави становника је основ за низак животни стандард. Без утицаја са стране централне власти они имају мале могућности за самостални развој (Деветаковић et al. 2011).

1.1. КРИТЕРИЈУМИ ЗА ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ РЕГИОНА

Економски развој региона утврђује се према критеријумима на чијој основи се одређује ниво привредног развоја у региону. Критеријуми за економски развој су ситематизирани у 4 групе које дефинирају и утврђују ранг и степен развоја региона: БДП, БДП са допунским индикаторима, индикатори без БДП и синтетизирани индикатори. Они су критеријуми на којој бази ће се примењивати мере у неразвијеним регионима за постизање њихов развој. Са друге стране, политика за развој према осталим развијеним регионима односиће се на преузимање мера са којима би се спречила повећана концентрација привреде и становника у тим регионима у циљу постизања равномерни развој и нормално функционирање система. Најопштији критеријуми су БДП и критериумите који надопуњују БДП.

1.1.1. Бруто домаћи производ

Бруто домаћи производ, је један од критеријума за утврђивање економског пораста. Тој је збир вредности финалних добра и услуга у току једне године. У прерачуну БДП-а улази само вредност финалних добра и услуга, а не и вредност интермедијарних производа.

РЕГИОН/ Година	PCM	Скопски регион	Северо- источни регион	Источни регион	Југо- источни регион	Вардарски регион	Пела - гониски регион	Југо- западни регион	Полошки регион
2015	269.996	386.876	164.161	253.656	315.717	291.516	260.855	212.913	121.824

Табела 2 – бруто домаћи производ по глави становника, у РСМ, и по регионима, у денарима. 1 евро = 62 мкд.

У 2015. години, највеће учешће у бруто домаћег производа РСМ има Скопски регион са 42.9 %, док, најмање учешће има Североисточниот регион са 5.2 %. Упоређујући са просеком, већи бруто домаћи производ по глави становника имају Скопски регион са индексом 143.3, Југоисточни регион са индексом 116.9 и Вардарски регион са индексом 108.0. Сви остали региони имају бруто домаћи производ испод просека РСМ. Најмањи бруто домаћи производ по глави становника, у односу на национални просек, има Полошки регион са индексом 45.1 (ДЗС, 2018)

Према томе, БДП може се употребљавати као најопштији показатељ степена развоја региона, као и за добијање достигнутог нивоа и могућности за даљи развој региона и државе.

1.1.2. БДП са допунским индикаторима

Овај критеријум је допуњење БДП-а, али бруто домаћи производ још увек има велику важност. Са допуњењем проширује се методолошко-аналитички приступ ка економску

развијеност региона. На тај начин добијају се тачније информације поготово када се ради о блиским и сличним регионима.

У укупним инвестицијама у основним средствима у РСМ, гледајући према сектора делатности, највеће учешће има сектор Грађевине са 37.0%, затим Рударство, прерађивачка индустрија и енергија са 23.0%, Трговина, транспорт и складирање, смештајни објекти и сервисне делатности са прехраном са 15.2%. Учесће сектора Пољопривреда, шумарство и рибарство је мало са 2.9 %. У свим секторима, осим сектора Пољопривреде, Скопски регион има учешће са највећим процентом.

2. ИСТОЧНИ ПЛАНСКИ РЕГИОН РСМ

Источни плански регион је један од осам планских региона у РСМ и обухвата 14% од територије државе, са површином од 3537 км². Регион је подељен на 11 општина (Берово, Винаца, Делчево, Зрновци, Карбинци, Кочани, Македонска Каменица, Пехчево, Пробиштип, Чешиново-Облешево и Штип.), који у односу на урбанизираност су подељени на 217 насељена места од којих 209 места су карактеризирани као рурална насеља. Овај регион са источне стране граничи се са Р.Бугарском.

Постојећа путна инфраструктура у Источном планском региону састоји се од 1187 км локалних путева, 177 км А државни путеви и 302 км регионални путеви. Главни путни правци који повезују овог региона са другим регионима су: државни пут А3 (Велес - Штип - Кочани - Делчево - Граница са Бугарском) и државни пут А4 (Свети Николе - Штип - Струмица). Путна мрежа у овом региону је релативно добро развијена, а изграђен је и аутопут на део државног пута А3 Свети Николе - Штип, чиме се овај регион повезао са Скопљем са модерном путном везом.

Укупни број становника у региону износи 181.858. Густина насељености износи 51 становника/км². Међутим, због перманентног процеса депопулације, велики је број исељених села, села са величином од 100 становника и села са израженим високим индексом старости. Ово стање доводи до концентрације од око 66% становништва у градским срединама. Регион има скоро четири пута мањи пораст становништва упоређујући са порастом становништва у земљи.

Од сировина и других ресурса са којима располаже овај регион, највећи економски значај имају олово-цинкове руде са рудника Злетово, Добрево и Каменица. Годишње производство руде у овим рудницима износи 1.000.000 тони.

Доминантна привредна грана у Источном планском региону је пољопривреда и најважнија култура је пиринч. Осим пиринча, добра заступљеност бележи јачам, пшеница и кукуруз, што показује да постоји солидан основ за сточарско производство. Због одличних природних услова за развој пољопривреде, може се закључити да ова грана има високи потенцијал да убрза економски развоја овог региона. Доминантна индустријска култура је и дуван, а уједно Источни регион је и навећи произвођач кромпира у држави.

Потенцијал за развој млечне и месне индустрије је велики, пошто чак 40% од свињарства у РСМ реализира се у овом региону.

Учешће малих и средњих предузећа у производњи и отварање нова радна места је од велике важности са интензивним порастом у задњих неколико година; мала и средња предузећа полако преузимају примат највећем произвођачу у нефинансискиом сектору, они доминирају са 72% у Источном региону.

Према овим податцима, потенцијали за економски развој Источног региона има у: пољопривреди, због одличних природних услова, сточарства (посебно овчарство и козарство).

Природно богатство нуди могућности за развијање руралног туризма.

2.1. АНАЛИЗА ЕКОНОМСКИХ ПОКАЗАТЕЉА У ИСТОЧНОМ ПЛАНСКОМ РЕГИОНУ У РСМ

Источни плански регион је економски релативно добро развијен посматрајући у односу на друге планске регионе изузимајући Скопског планског региона. Његово учешће у бруто домаћем производу РСМ је на нивоу од 8.1% што је мање од учешћа региона у укупној територији (око 14%) и је на нивоу учешћа становништва региона у укупном броју становништва државе. Мерено по глави становника, Источни плански регион у 2012. је имао бруто домаћи производ од 204.748 денари⁴³ по главу становника.

БДП по жител (денари)	2009	2010	2011	2012
Република Македонија	200.293	211.246	223.357	222.519
Источен регион	170.486	206.770	206.773	204.748

Слика 1 – БДП Источни плански регион (извор: ДЗС, 2018)

Структура бруто додатне вредности према делатности је приказана у следећој табели. У односу на структуру бруто додатне вредности према делатностима, учешће пољопривреде је на нивоу државе, а учешће индустрије је скоро дупло веће од просека државе.

⁴³ Програма за развој на Источниот плански регион 2015 – 2019, Европска унија, Швајцарска развојна агенција и Германско друштво за меѓународна соработка

Бруто додадена вредност	Република Македонија	Источен плански регион
Вкупно	395,335	31,560
Земјоделство	40,705	3,663
	10.30%	11.61%
Индустрија	70,198	9,675
	17.76%	30.66%
Градежништво	31,166	2,999
	7.88%	9.50%
Трговија	85,261	4,297
	21.57%	13.62%
Останати дејности	168,005	10,926
	42.50%	34.62%

Слика 2 – Структура БДП по делатностима (извор: ДЗС, 2018)

Источни плански регион има укупно 177.633 ха пољопривредног земљишта, од чега 43,26% или 76.818 ха су обрадиве површине, а 56,74% или 100.784 ха су пашње. Доминантно у овом региону обрадиве површине су оранице и вртове 63.621 ха, воћнике има 3710 ха, лозе 1562 ха и ливаде 7925 ха. Пољопривреда је једна од основних економских грана у Источно планском региону. У задњих година укупно годишње пољопривредно производство у Источном региону се смањује. Бруто додатна вредност у пољопривредном сектору расте за 14,48% од 62 у 2008. на 71,9 милионе евра у 2012. године, повећавајући притом учешће у укупној додатној вредности на државном нивоу од 9,63% на 10,09%.

Источни плански регион на нивоу државе представља једна мање туристички развијена територијална целина.

Регион	Број на туристи	Учество на регионот
Туристи		
ВКУПНО	701794	100%
Вардарски регион	17196	2,45%
Источен регион	20747	2,96%
Југозападен регион	264826	37,74%
Југоисточен регион	109982	15,67%
Пелагониски регион	70312	10,02%
Полошки регион	30823	4,39%
Североисточен регион	5584	0,80%
Скопски регион	182324	25,98%

Слика 3 – Број туриста по регионима у 2013 (извор: ДЗС, 2018)

На основу горе наведених података, примећује се диспарат у учешћу броја посетилаца у планским регионима Републике Северне Македоније. Највећи број посетилаца бележе Југозападни и Скопски плански регион који заједно имају изнад 60%, док, остали део је

неравномерно распоређен између друге регионе. Источни плански регион у 2013. показује учешће од скоро 3% (2,96%) што указује на веома ниско ниво.

На ту основу може се закључити да будуће стратешке развојне планове и активности у домену туризма, односно повећање посећености од стране домаће и стране туристичке клиентеле треба пренасочити на ова три региона.

3. ПЛАНОВИ УРБАНОГ РАСТА ИСТОЧНОГ ПЛАНСКОГ РЕГИОНА РСМ

Према О'Salivan (2012), у урбаној економији постоје две врсте пораста. Прва, привредни раст који је дефиниран као повећање просечне дневнице у граду или доход по глави становника. Друга, пораст запослености је дефиниран као повећање укупне радне снаге у граду.

Извори урбаног привредног раста су:

- Продубљивање капитала – повећање количине капитала по раднику – машине, опрему и зграде.
- Повећавање људског капитала – знање и вештине стечене образовањем и искуством.
- Технолошки напредак – од идеја до производњу проналаска.
- Економија агломерације – физичка близина градова повећава продуктивност захваљујући подели инпута, формирању контингентна радне снаге, усклађивању радне снаге и преливању знања.

Са програмом за развој Источног планског региона утврђују се среднорочне циљеве за регионални развој као и приоритети и мере којима ће се допринети ка остваривању среднорочних циљева. Среднорочни циљеви су: 1. Економски развијен регион, шире познат као атрактиван за инвестирање 2. Савремено и квалитетно образовање, здравство и социјалне делатности у региону 3. Сачувана и унапређена животна средина 4. Створени услови за организирано и повезано искоришћавање капацитета за пољопривредни и рурални развој 5. Источни регион је туристичка дестинација позната по разноврсне понуде селективних видова туризма.

У односу на среднорочни циљ – постизање економски развијени регион приоритети су:

1) Приоритет 1 – Искориштавање расположивих ресурса и конкурентске предности за привлачење инвеститора у региону. Испуњавање овог приоритета обухвата следеће мере:

1. Мапирање конкурентске предности региона
2. Прилагођавање понуде на тржиште рада према потребама инвеститора
3. Изналажење допунских предности за инвеститоре
4. Промоција региона и његових конкурентних предности

2) Приоритет 2 - Развој предузимаштва и малог бизниса у региону, са следећим мерама:

1. Подстицање приватне иницијативе и мали бизнис

2. Подршка бизниса високе технологије и креативне индустрије

3. Подизање капацитета бизниса за приступ до развојних фондова

3) **Приоритет 3 - Транспорт, комуникације и пространо планирање**, са следећим мерама:

1. Реконструкција и изградња путне мреже

2. Побољшање транспортне услуге и мобилност

3. Интеграција информатичко-комуникациске технологије (ИКТ)

4. Изградња функционално-простране структуре

4) **Приоритет 4 – Подстицање развој у подручја са специфичним развојним потребама**, са следећим мерама:

1. Побољшање саобраћајне и комуналне инфраструктуре у местима који су са специфичним развојним потребама и њихово повезивање са најближим урбаним центрима

2. Побољшавање услова за живот и рад у местима са специфичним развојним потребама

Реализација среднорочних циљева предвиђених у Програми за развој Источног планског региона је повезана са значајним финансиским ресурсима. У сагласности са Законом о равномерном регионалном развоју, као извори финансирања регионалног развоја су наведени:

- Буџет РСМ
- Буџет јединице локалне самоуправе
- Расположиви фондови ЕУ
- Други међународни извори

4. ПОГРАНИЧНИ ГРАДОВИ У САСТАВУ ПЛАНСКИХ РЕГИОНА У РСМ

Градови у Р.С.Македонији суочавају се са низом проблема и изазова. Најдрастичније промене, у овом периоду, имају мале пограничне градове у земљи, где се примећују опадање популације, привредни застој, миграција становништва, урбана стагнација и др.

Остали већи градови, тешко су се трансформирали у новим условима друштвеног уређења, док карактеристичне мале пограничне градове, који су са мањим бројем становника, много теже и још увек не могу да изађу из те транзиције. Пошто имају мали број становника, много брже могу се уочити сви проблеми које имају у њиховом нормалном функционирању. У транзицијском и пост-транзицијском периоду, са новим политичко-економским уређењем у Р. Македонији, многи су градови осетили те промене. Десила се економска миграција становништва у два правца: 1. према Скопљу и 2. према градовима европских земаља. Због

тога, у овом периоду градови доживљавају демографску, економску и урбанистичку стагнацију у њиховом развоју.

Погранични градови у РСМ који граниче са земљама Европске Уније су распоређени у три планска региона – Североисточни, Источни и Југоисточни. Пошто њихова главна карактеристика је да су то опадајући градови, осим развоја региона где се налазе, потребно је доношење и планова за појединачни локални економски развој градова. Ови погранични градови ће функционирати у два степена:

1 степен – узајамно функционирање градова у РСМ

2 степен – функционирање са суседним градовима из суседних пограничних општина из суседне земље и прерастање у један микро евро регион.

Локални економски развој пограничних градова је потребан да би се остварио бољи квалитет живота за становнике у тим градовима, а самим тим успешни локални економски развој знаћиће развој региона и саме државе.

Економска политика, која се води на државном нивоу биће успешна уколико на локалном нивоу она се имплементира у економији. Према О’Саливен (2012), централна власт дефинира: монетарну и фискалну политику, порезну политику и трансфере доходака и алокацију ресурса – шта и како ће се производити, субвенционирати или порезати. Са друге стране, локална јавна добра имају три карактеристике:

- ✓ Не-ривалска, где корист појединаца од јавног добра не смањује корист другима
- ✓ Не-искључива, немогућност да се искључе становници од неплаћања јавног добра
- ✓ Корист од локалног јавног добра има утицај на релативно малом географским подручју, општину. Што је већи обухват, потребна је већа организација на вишем нивоу.

Према Molnar (2011), локалне власти имају мале могућности за креирање повољне инвестиционе климе у својим општинама. Локалне заједнице инвестиционом капиталу могу да омогуће услуге као: брза администрација, обучена радна снага, квалитетна инфраструктура, повезаност са сировинама. Ово је предуслов да локалната екомонија оствари своје развојне циљеве. Нови концепти локалног развоја у односу на развојне компоненте су: формирање предузећа у којима се креирају квалитетна радна места која су у складу са локалне радне снаге, изградња нових привредних институција, конкурентска предност базирана на квалитет окружења и знање као покретач привредног развоја (Stimson R.J. 2006).

Локални економски развој треба увек да садржи и концепат одрживости. Према UN Habitat агенди (2007): *“Одрживи градови обезбеђују и одржавају такав развој који ће заједно са заштитом и унапређењем животне средине, одрживим начином коришћења ресурса, заштитом градитељског наслеђа и очувањем других природних и створених вредности, омогућити задовољавање потреба садашњих и будућих генерација и сигурност од природних и људских хазадра који могу угрозити њихов развој”*.

ЗАКЉУЧАК – ДОНОШЕЊЕ АКЦИОНИХ ПЛАНОВА

За постизање повећани локални економски развој, који истовремено ће бити и одрживи развој, карактеристичне пограничне градове у Североисточном, Источном и Југоисточном региону РСМ треба да израде акционе планове који ће садржати програме за:

- ✓ Унапређивање бизнис амбиента у општинама
- ✓ Побољшавање ефикасности и ефективности бизнис услуга
- ✓ Пољопривредно производство и прерада достижући стандарде Европске Уније
- ✓ Подршка и развој микро и малих предузећа у руралним срединама
- ✓ Подршка за развој руралног туризма

За реализацију целог акционог плана потребно је да буџети локалних општина буду намењени у том циљу, како за краткорочне задатке тако и за среднорочне (од 5 до 10 година). Од тих финансиских планова не треба одступати. Важна и одлучујућа улога имаће и средства од централне власти који директно преко својих капиталних инвестиција учествоваће у развоју ових општина. Централна власт, своје опредељење за развој ових региона, потребно је да озваничи и кроз сет закона и законских решења. Такође, веома битне биће и предприступне фондове Европске Уније намењени за земље које су кандидати за чланство у Европској Унији.

Помоћу европских студија и стратегија, ЕУ треба да омогући повезаност пограничних градова од две или три земље да прерасту у микро евро региони. Истовремено, са финансиским делом од реализације овог плана треба да се развију и људски ресурси који ће бити одговорни за вођење, реализацију у контролу овог плана. Треба да се формирају тимови како на локалном нивоу, тако и на нивоу међу суседним земљама који ће деловати у узајамној координацији.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Devetaković S, Jovanović G. B, Rikalović G, (2011), "Nacionalna ekonomija", *centar za izdavačka delatnost*, Beograd, R.S.
- [2] Државен завод за статистика, (2018), "Регионите во Македонија", Скопје, РМ
- [3] Glasson J, (1974), "An introduction to Regional Planning", *Hutchinson Educational*, London, UK.
- [4] Molnar D. (2011), "Lokalni ekonomski razvoj, teorija, analiza, praksa", *Asocijacija novinara Banata, Zrenjanin*, R.S.
- [5] O'Sullivan A. (2012), "Urban economics", 8th edition, *The McGraw-Hill company*, New York, USA.
- [6] "Програма за развој на Источниот плански регион 2015 – 2019", *Европска унија, Швајцарска развојна агенција и Германско друштво за меѓународна соработка*
- [7] Richardson H.W. (1969), "Elements of regional economics", *Harmondsworth*, UK.
- [8] UN-HABITAT, (2007), "Inclusive and sustainable planning: a guide for municipalities", vol.1.
- [9] Влада на РМ. (2007), "Закон за рамномерен регионален развој на Р.М", *Службен весник на РМ*, бр. 63. Скопје, РМ.